

فصل پنجم

کشور زیبای من

درس ۱۵ کوه‌ها و دشت‌های زیبا

درس ۱۶ آب و هوا

درس ۱۷ نواحی آب و هوایی ایران

درس ۱۸ پوشش گیاهی و زندگی جانوری در ایران

درس ۱۹ از محیط زیست مراقبت کنیم

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
← مسئولیت در حفاظت از منابع و محیط زیست	نظام اجتماعی
← پراکندگی ناهمواری‌های مهم کوه، دشت، جلگه، ... پوشش گیاهی و زندگی جانوری	مکان و فضا
← رابطه ناهمواری‌ها و آب و هوا با نوع و شیوه‌های زندگی	
← تنوع محیط زیست در ایران و لزوم حفاظت از گونه‌ها	
← منابع: گیاهان و جانوران	منابع و فعالیت‌های اقتصادی

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
← مسئولیت در قبال محیط زیست و قدردانی از نعمات خداوند	ارزش‌ها و نگرش‌ها
← احساس علاقه و افتخار به محیط‌های طبیعی ایران	میهن‌دوستی
	مهارت‌های کاوشگری
	بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، مشارکت، واکنش

تصویر صفحه ۷۰	تصویر صفحه ۶۹	تصویر صفحه ۶۸	تصویر صفحه ۶۷	تصویر صفحه ۶۶
------------------	------------------	------------------	------------------	------------------

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند:

- انواع ناهمواری‌ها (دشت، کوه، جلگه و ...) را روی نقشه یا یک مدل برجسته یا طرح نشان دهند.
- با راهنمایی معلم، ناهمواری‌های محل زندگی خود (کوه، رود، جلگه و ...) را شناسایی کنند و بازدید از آنجا به عمل آورند.
- سرزمین‌های پست و مرتفع را از نظر زندگی و سکونت با هم مقایسه کنند.
- محل رشته‌کوه‌های البرز و زاگرس، دشت‌های کویر و لوت و برخی قله‌های مهم ایران را روی نقشه معین کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز: تصاویری از کوه، دشت و جلگه؛ کتاب درسی؛ کاربرگ شماره ۱۰؛ نقشه برجسته

ناهمواری‌های ایران در قطع دیواری و یک مدل مقوایی یا گچی از ناهمواری‌ها.

آماده کنید

با توجه به اینکه جغرافیا علم مشاهده است و تجربیات ملموس و دست‌اول مهم‌ترین و بهترین عنصر یادگیری کودکان دوره ابتدایی است، بهتر است دانش‌آموزان را برای یک اردوی تفریحی نیم‌روزه، به یک منطقه طبیعی ببرید و کوه و دشت، سرزمین‌های مرتفع و کم‌ارتفاع و شیب دامنه‌ها را به آنها نشان دهید.

اگر منطقه دارای رود، زمین‌های کشاورزی و چرای دام‌ها در مراتع است، توجه دانش‌آموزان را به آنها جلب کنید و توضیح دهید که هر بخش از ناهمواری‌ها برای یک نوع فعالیت مناسب‌ترند.

قبل از بازدید، پرسش‌هایی را طرح کنید تا دانش‌آموزان در حین بازدید، به پدیده‌های طبیعی، بیشتر دقت کنند. برای مثال، خانه‌ها معمولاً در کدام ناحیه قرار دارند؟ روی قلّه‌ها چه چیزی مشاهده می‌شود؟ و ...

آموزش دهید

در مرحله بعد با استفاده از تصاویر کتاب یا تصاویری که تهیه کرده‌اید، مفهوم و تعریف کوه، کوهپایه، رشته کوه و دشت را در ذهن آنها، جا بیندازید.

در مرحله بعد بهتر است به کمک بچه‌ها با یک جعبه مقوایی و مقداری کاغذ یا با گچ مدلی بسازید و آن را رنگ آمیزی کنید. کوه‌ها و کوه‌پایه‌ها را به رنگ قهوه‌ای، رود و دریا را آبی و دشت و جلگه را سبز کنید.

با استفاده از این مدل، می‌توانید علاوه بر آموزش مفاهیم فوق، مفهوم جلگه را بهتر آموزش دهید. دانش‌آموزان قبلاً در درس علوم با شن و ماسه‌ای که توسط رودها حمل می‌شود (آبرفت‌ها) آشنایی دارند. روی مدل، مسیر رود را از نوک کوه تا جایی که به آن می‌ریزد یعنی دریا را نشان دهید و سپس توضیح دهید که با انباشته شدن آبرفت‌ها در اثر کم شدن سرعت رود در نواحی پست کنار دریا، به مرور زمان جلگه تشکیل می‌شود.

ماکت صفحه ۶۸
رسامی شود.

برای تفهیم بهتر آبرفت و جلگه، می‌توانید تصویر صفحه ۶۸ را روی تابلو بکشید. سپس اجازه دهید فعالیت صفحه ۶۹ را انجام دهند. نظارت کنید آیا بچه‌ها می‌توانند روی مدل نقاشی، این ناهمواری را تشخیص دهند یا خیر؟

در این بخش، فضای گفت‌وگو و تفکر در کلاس به‌وجود بیاورید و فعالیت صفحه ۶۹ را انجام دهید.

پاسخ سؤالات :

۱. بستگی به شرایط زندگی دانش‌آموزان دارد.

۲. جواب‌ها به این صورت است: سرزمین‌های پست زیرا:

* حمل و نقل مصالح ساختمانی راحت‌تر انجام می‌گیرد.

* خاک نواحی دشت و جلگه‌ای حاصلخیزتر است.

* آب در زمین‌های شیب‌دار به خوبی فرو نمی‌رود و جاری می‌شود.

* استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی (شخم‌زدن و برداشت) در ارتفاعات با مشکلات زیادی مواجه

می‌شود.

وقتی دانش‌آموزان با انواع ناهمواری‌ها به خوبی آشنا شدند، اکنون نقشه برجسته‌نمای ناهمواری‌های

ایران را که در قطع دیواری تهیه کرده‌اید، جلوی کلاس نصب کنید (این نقشه را می‌توانید از مؤسسات معتبر

کارتوگرافی نظیر سحاب یا گیتاشناسی تهیه کنید).

روی نقشه، دو رشته‌کوه زاگرس و البرز و دشت‌های مسطح و وسیع لوت و کویر را به دانش‌آموزان

نشان دهید.

تعدادی از بچه‌ها را به نوبت پای تابلو بیاورید و از آنها بخواهید با لمس کردن نقشه ناهمواری‌های البرز

و زاگرس در محل قله‌های مهم را به شما نشان بدهند.

به پایان برید

یک بار دیگر از روی ماکت یا مدل و نقشه، مفاهیم دشت، کوه، جلگه و رشته کوه را مرور کنید. بهتر است به تصاویر کتاب اکتفا نکنید و چنانچه عکس‌هایی از دماوند، علم کوه، دنا، زردکوه و فعالیت‌هایی را که در کوه‌ها (اسکی، کوهنوردی، صخره‌نوردی و ...) و یا دشت‌ها (کشاورزی) انجام می‌شود و در اختیار دارید، در کلاس نمایش دهید.

فعالیت‌های ۱ و ۲ را روی نقشه صفحه ۷۰ کتاب انجام دهید. سپس به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگه شماره ۱۰ را در کلاس کامل کنند. تمام کاربرگه‌ها را کنترل کنید تا دانش‌آموزان اشتباهی در انجام تکلیف خود نداشته باشند.

محورهای عمده ارزشیابی

محورهای عمده ارزش‌یابی این درس عبارت‌اند از:

انواع ناهمواری‌ها را روی نقشه یا مدل، نشان دهند و با راهنمایی معلم، ناهمواری‌های محل زندگی خود را شناسایی کنند و یا از آنجا بازدیدی به عمل آورند. سرزمین پست و مرتفع را از نظر زندگی و سکونت با هم مقایسه کنند، محل رشته کوه‌های البرز و زاگرس، دشت‌های کویر و لوت و برخی قله‌های مهم ایران را روی نقشه، تعیین کنند. کاربرگه شماره ۱۰ را انجام دهند.

ملاحظات تدریس / دانستیهای معلم

- دشت کویر: وسیع‌ترین کویر ایران که از دامنه‌های جنوبی البرز تا مرکز ایران گسترش دارد. قسمت عمده آن را باتلاق‌های وسیع فراگرفته‌اند و در حاشیه پوشیده از تپه‌های ماسه‌ای و ارتفاعات، پراکنده است. پارک ملی کویر و خارتوران، کویرهای بجستان، حاج‌علی‌قلی (دامغان)، کویر مسیله، بیابان مرنجاب و بندریگ و ... در این منطقه واقع شده‌اند.

- **دشت لوت:** محدوده‌ای بین استان‌های خراسان جنوبی، سیستان و بلوچستان و کرمان است. وسعت این دشت حدود ۱۷۵ هزار کیلومتر مربع (تقریباً یک‌دهم مساحت کشور) است. این دشت جایگاه رخداد زمین‌لرزه‌های بزرگ و مهمی بوده است. دشت لوت، نمایشگاهی طبیعی از شگفت‌انگیزترین عوارض بیابانی جهان است، مانند: بزرگ‌ترین شهر کلوخی دنیا (کلوتها)، کویر پاشتری، منطقه گندم بریان و ...
- **قله دماوند:** این قله با ۵۶۰۰ متر ارتفاع، مرتفع‌ترین نقطه ایران به حساب می‌آید. دارای شکلی مخروطی و در دهانه خاموش آن، گوگرد فراوان به چشم می‌خورد. این قله در فرهنگ کشورمان مظهر پایداری و استواری محسوب می‌شود. این اثر به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد خود پژوهشگران و کوهنوردان فراوانی را از سراسر کشور و جهان به سوی خود جلب می‌نماید. این قله بلندترین کوه ایران و خاورمیانه و بلندترین قله آتشفشانی آسیاست. به هنگام صاف و آفتابی بودن هوا، از شهرهای تهران، ورامین و قم و همچنین کرانه‌های دریای خزر قابل رویت است.

تصویر صفحه ۷۴	تصویر صفحه ۷۳	تصویر صفحه ۷۲	تصویر صفحه ۷۱
------------------	------------------	------------------	------------------

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند:

- نمودارهای دما و بارش را بخوانند.
- از روی نمودارهای دما و بارش، شرایط آب و هوایی یک ناحیه را تشخیص دهند.
- با دماسنج یا باران‌سنج، مقدار دما و بارش را در یک مکان اندازه‌گیری کنند.
- وضعیت هوا را در شهر یا ناحیه خودشان برای مدتی خاص ثبت کنند (مثلاً یک هفته).
- تأثیرات آب و هوا را بر فعالیت‌های روزانه زندگی بیان کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز: چند دماسنج، باران‌سنجی که خودتان یا دانش‌آموزان ساخته‌اند، کتاب درسی، کاربرگه

شماره ۱۱ و ۱۲.

آماده کنید

با توجه به اوضاع جوی، روزی که این درس را تدریس می‌کنید، از دانش‌آموزان بپرسید: امروز هوا

چگونه است؟ گرم یا سرد؟ بارانی یا آفتابی؟ زمان تدریس این درس تقریباً فصل زمستان است، از قوه تخیل آنها

استفاده کنید و بگویید اگر الآن فصل تابستان بود، هوا چگونه بود؟ شروع سال تحصیلی (روز اول مهر) هوای شهر یا روستای شما چگونه بود؟

قبل از آمدن به کلاس چند دماسنج را به همراه بیاورید. یکی از آنها را روی دیوار کلاس، دومی را در راهرو و سومی را در حیاط نصب کنید. از دانش آموزان بخواهید هر سه دماسنج را بخوانند و اعداد را یادداشت کنند و روی تابلو بنویسند و با یکدیگر مقایسه کنند. دما در کجا کمتر و در کجا بیشتر است؟ چرا؟

خواندن دماسنج یک مهارت است که باید آموزش داده شود. به دانش آموزان بگویید که دماسنج می تواند دمای هوا تا $+60$ درجه سانتی گراد و -30 درجه سانتی گراد را نشان دهد و در هوای 0 درجه، آب یخ می زند. واحد اندازه گیری دما، درجه سانتی گراد است.

از دانش آموزان بپرسید که هوا چه تأثیری بر زندگی روزانه ما دارد؟ (فعالیت شماره ۲ صفحه ۷۱).

- در هوای گرم از لباس های سبک، خنک و روشن استفاده می کنیم.
- در هوای بارانی از چتر و چکمه و ... معمولاً در روزهای بارانی یا برفی، رفت و آمد با سختی انجام می گیرد و سطح خیابان ها و کوچه ها، لغزنده می شود.
- در هوای توفانی باید مراقب خود و جابه جایی اشیا باشیم.
- معمولاً در روزهای برفی یا توفانی نمی توانیم برای گردش یا سفر به بیرون از شهر برویم.
- روزهای آفتابی برای گردش یا شنا و ... مناسب است. فقط در روزهای آفتابی که گرما شدید است ممکن است دچار آفتاب سوختگی و یا گرمزدگی شویم.

آموزش دهید

دانش آموزان با اندازه‌گیری دما آشنا شده‌اند. واژه «دما» را روی تابلو بنویسید. سپس از باران‌سنجی که به کمک بچه‌ها ساخته‌اید، استفاده کنید. ممکن است از بچه‌ها بخواهید باران‌سنجی بسازند. با یک شیشه خالی مربا و نوار چسب مدرج که در برابر آب مقاوم است و یک قیف که در دهانه شیشه قرار می‌گیرد، یک باران‌سنج بسازید. اگر در آن ایام بارندگی می‌شود آب باران را ذخیره کنند و به کلاس بیاورند.

در صورتی که بارندگی ندارید به طور مصنوعی در باران سنج، مقداری آب بریزید و بگذارید درجه را بخوانند. واحد اندازه‌گیری بارش (میلی‌متر) را توضیح دهید.

واژه «بارش» را روی تابلو بنویسید.

نظر دانش‌آموزان را به مبحث دما و بارش، جلب کنید. برای آنها توضیح دهید که آب‌وهوای نواحی مختلف ایران متفاوت است و برای اینکه تفاوت‌ها را تشخیص دهیم باید از میزان دما و بارندگی آن ناحیه، اطلاع داشته باشیم، بنابراین اطلاعات دما و میزان بارش می‌تواند آب‌وهوای یک ناحیه را مشخص کند. جدول دمای هوای شهر یزد در صفحه ۷۳ و نمودار دما، مربوط به آموزش خواندن نمودار است، با کمک دانش‌آموزان تک‌تک اعداد جدول (برای مثال فروردین ۱۷، اردیبهشت ۲۳ و ...) را روی نمودار علامت بزنید و نشان دهید. سپس بگذارید به سؤالات، جواب دهند.

مثلاً در یزد، گرم‌ترین ماه سال تیرماه و سردترین آن دی‌ماه است. بیشترین میزان بارش در ماه‌های فروردین و خرداد است و ماه‌های تیر، مرداد، شهریور و مهر هیچ بارندگی ندارند.

پس از خواندن نمودار دما و بارش، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که یزد شهری گرم و خشک است.

به پایان برید

با انجام کاربرگه شماره ۱۱ و رسم نمودار، تعمیق بیشتری در آموزش به وجود بیاورید، دانش آموزان باید دماسنجی بخرند و در خانه نصب کنند (برای خرید دماسنج و تأثیر آن در آموزش خواندن دما، والدین را توجیه کنید).

دانش آموزان به مدت یک هفته دمای شهر یا روستایشان را ثبت کنند و به کلاس بیاورند. به عنوان تکلیف پایانی از دانش آموزان بخواهید کاربرگه شماره ۱۲ را انجام دهند. برای مثال، شنبه: آفتابی، بارانی یا نیمه‌ابری، دمای هوای ۲۰ درجه و برای جریان باد بنویسند: باد میانه، نسیم، باد شدید، توفان یا باد نمی‌وزد.

بهتر است این گزارش‌ها را با یکدیگر انطباق دهید، طبیعتاً باید گزارش‌ها یکسان باشد زیرا در یک منطقه مشترک ثبت شده است اما اگر تفاوتی هم وجود داشت از دانش آموزان بخواهید که توضیح دهند.

محورهای عمده ارزشیابی

محورهای عمده ارزش‌یابی این درس عبارت‌اند از:

بتوانند نمودارهای دما و بارش را بخوانند؛ از روی نمودارهای دما و بارش، شرایط آب‌وهوای یک ناحیه را تشخیص دهند؛ با بادسنج و باران‌سنج، مقدار دما و بارش را در یک مکان اندازه‌گیری کنند؛ وضعیت هوا را در شهر یا ناحیه خودشان برای مدتی خاص ثبت کنند؛ تأثیرات آب‌وهوا را بر فعالیت‌های روزانه زندگی بیان کنند؛ و فعالیت‌های کتاب و کاربرگه شماره‌های ۱۱ و ۱۲ را انجام دهند.

ملاحظات تدریس / دانستیهای معلم

همکاران گرامی این درس کاملاً جنبه عملی دارد. آن را به یک درس حافظه‌ای تبدیل نکنید. خواندن دماسنج، درست کردن باران‌سنج، ثبت وضعیت هوا در جدول، خواندن نمودار، ترسیم نمودار، همه از مهارت‌های عمده‌ای است که باید به طور عملی تمرین و تکرار شود.